ऋ. १-३ भरद्वाजो बार्हस्पत्यः, ४-६ कश्यपो मारीचः, ७-९ गोतमो राहूगणः, १०-१२ अत्रिर्भौमः, १३-१५ विश्वामित्रो गाथिनः, १६-१८ जमदग्निर्भार्गवः, १९-२१वसिष्ठो मैत्रावरुणिः, २२-३२ पवित्र आङ्गिरसो वसिष्ठो वा उभौ वा।पवमानः सोमः, १०-१२ पवमानः पूषा वा, २३-२७ पवमानोऽग्निः, २५ पवमानः सविता वा, २६ पवमानाग्निसवितारः, २७ विश्वे देवा वा, ३१-३२ पावमान्यध्येता। गायत्री, १६-१८ नित्यद्विपदा गायत्री, ३० पुरउष्णिक्, २७, ३१, ३२ अनुष्टुप्।

त्वं सोमासि धारयुर्मन्द्र ओजिष्ठो अध्वरे।पवस्व मंहयद्रयिः॥ ९.०६७.०१

सोम- रस । त्वम् । धारयुः- धाराकामः । मन्द्रः- हर्षप्रदः । अध्वरे- ध्वररहिते कर्मणि । ओजिष्ठः- बलिष्ठः । असि- भवसि । मंहयद्रयिः- स्तोतृभ्यो दीयमानधनः सन् । पवस्व- क्षर ॥१ ॥

त्वं सुतो नृमादनो दधन्वान्मत्सरिन्तमः।इन्द्राय सूरिरन्धसा॥ ९.०६७.०२

त्वम् । सुतः- निष्पन्नः सन् । नृमादनः- नृणां तर्पकः । दधन्वान्- धारकः । सूरिः- प्राज्ञः । इन्द्राय- ईशनाधिदैवताय । अन्धसा- हव्यात्मकेन त्वया । मत्सरिन्तमः- अतिशयेन हर्षवर्धनः ॥२ ॥

त्वं सुष्वाणो अद्रिभिरभ्यर्ष कनिक्रदत्।द्युमन्तं शुष्ममुत्तमम्॥ ९.०६७.०३

त्वम् । अद्रिभिः- स्थैर्यप्रतीकैर्ग्रावाभिर्गिरिभिर्वा । सुष्वाणः- निष्पन्नः सन् । द्युमन्तम्- दीप्तियुक्तम् । उत्तमम्- श्रेष्ठम् । शुष्मम्- बलम् । कनिक्रदत्- शब्दयन् । अभ्यर्ष- अभिगच्छ ॥३ ॥

इन्दुर्हिन्वानो अर्षति तिरो वाराण्यव्यया।हरिर्वाजमचिक्रदत्॥ ९.०६७.०४

हिन्वानः- प्रेरितः । हरिः- आकर्षकः । इन्दुः- क्लेदनशीलो रसः । अव्यया वाराणि- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकराण्युपलब्धिस्थाननीत्यर्थः । रसव्यञ्जकानि । प्रतीकभूतानि

Dr. Ranganji

भाजनानि वा। तिरः- अतिक्रम्य च। अर्षति- सरति। वाजम्- हव्यम्। अचिक्रदत्- अशब्दयदुपदिदेशेत्यर्थः ॥४॥

इन्दो व्यव्यमर्षसि वि श्रवांसि वि सौभगा। वि वाजान्सोम गोमतः॥ ९.०६७.०५

इन्दो- क्लेदनशील। सोम- रस। वि- विशेषेण। अव्यम्- प्रतीकम्। श्रवांसि- श्रुतीः। सौभगा- सौभाग्यानि। गोमतः- ज्ञानवतः। वाजान्- शोभनगतीः। अर्षसि- सरसि ॥५॥

आ न इन्दो शतग्विनं रयिं गोमन्तमश्विनम्। भरा सोम सहस्रिणम्॥ ९.०६७.०६

इन्दो- क्लेदनशील। सोम- रस। नः- अस्मदर्थम्। शतग्विनम्- अनन्तगतिमतीम्। गोमन्तम्- चित्किरणवतीम्। अश्विनम्- प्राणयुक्ताम्। सहस्रिणम्- प्रभूताम्। रयिम्- संपदम्। आ भर- आहर ॥६॥

पवमानास इन्दवस्तिरः पवित्रमाशवः। इन्द्रं यामेभिराशत॥ ९.०६७.०७

पवमानासः- पुनाना रसाः। इन्दवः- क्लेदनशीलाः। आशवः- वेगयुक्ताः। पवित्रं तिरः- भाजनं प्रतीकमतिक्रम्यापि। इन्द्रम्- परमेश्वरम्। यमेभिः- शोभनगतिभिः। आशत- व्याप्नुवन्ति ॥७॥

ककुहः सोम्यो रस इन्दुरिन्द्राय पूर्व्यः। आयुः पवत आयवे॥ ९.०६७.०८

ककुहः- मुख्यः। इन्दुः- क्लेदनशीलः। पूर्व्यः- पुरातनः। आयुः- उज्जीवनमयः। आयवे- अभिगन्त्रे। इन्द्राय- ईशनाधिदैवताय। सोम्यो रसः। पवते- क्षरति ॥८॥

हिन्वन्ति सूरमुस्रयः पवमानं मधुश्चुतम्। अभि गिरा समस्वरन्॥ ९.०६७.०९

उस्रयः- चित्किरणाः। मधुश्चुतम्- माधुर्यस्रावकम्। सूरम्- प्राज्ञम्। पवमानम्- पुनानम्। हिन्वन्ति- प्रेरयन्ति। गिरा- मन्त्रेण। अभि समस्वरन्- सम्यक् आभिमुख्येन स्तुवन्ति ॥९॥

Dr. Rangaji

अविता नो अजाश्वः पूषा यामनियामनि। आ भक्षत्कन्यासु नः॥ ९.०६७.१०

यामनि यामनि- मार्गे मार्गे। नः- अस्माकम्। अविता- रक्षकः। अजाश्वः- जन्मरहितप्राणवाहनः। पूषा- पोषकसूर्यभूतः सोमो भवतु। नः- अस्मान्। कन्यासु- कमनीयासु भावनासु नारीषु वा। आ भक्षत्- आभजतु ॥१० ॥

अयं सोमः कपर्दिने घृतं न पवते मधु। आ भक्षत्कन्यासु नः॥ ९.०६७.११

अयम्- एषः। सोमः- रसः। कपर्दिने- रुद्राय वेगाधिदैवताय। मधु- मधुरः सन्। घृतं न- घृतधारावत्। पवते- क्षरति ॥११ ॥

अयं त आघृणे सुतो घृतं न पवते शुचि। आ भक्षत्कन्यासु नः॥ ९.०६७.१२

आघृणे- दीप्यमान। सुतः- निष्पन्नः सन्। अयम्- एषः। ते- तव रसः। शुचि घृतं न- शुद्धघृतधारावत्। पवते- क्षरति ॥१२ ॥

वाचो जन्तुः कवीनां पवस्व सोम धारया। देवेषु रत्नधा असि॥ ९.०६७.१३

कवीनाम्- क्रान्तदर्शिनाम्। वाचः- मन्त्रस्य। जन्तुः- जनयिता सन्। सोम- रस। धारया। पवस्व- क्षर। देवेषु- द्योतनशीलेषु। रत्नधाः- संपद्धारकः। असि- भवसि ॥१३ ॥

आ कलशेषु धावति श्येनो वर्म वि गाहते। अभि द्रोणा कनिक्रदत्॥ ९.०६७.१४

श्येनः- पक्षी सन्। वर्म- वरणीयः सन्। कनिक्रदत्- शब्दयन्। कलशेषु द्रोणा- पात्रेषु प्रतीकेषु। आ- आभिमुख्येन। अभि- अभितः। वि गाहते ॥१४ ॥

परि प्र सोम ते रसोऽसर्जि कलशे सुतः। श्येनो न तक्तो अर्षति॥ ९.०६७.१५

Dr. Rangaji

सोम- पवमान। ते- तव। रसः। कलशे- भाजने प्रतीके। सुतः- निष्पन्नः। परि- परितः। प्र- प्रकर्षेण। असर्जि- सृष्टः। तक्तः- गतिशीलः। श्येनो न- पक्षीव। अर्षति- गच्छति ॥१५॥

पवस्व सोम मन्दयन्निन्द्राय मधुमत्तमः॥ ९.०६७.१६

मधुमत्तमः- अतिशयेन मधुरः सन्। मन्दयन्- हर्षयन्। इन्द्राय- परमेश्वराय। सोम- रस। पवस्व- क्षर ॥१६॥

असृग्रन्देववीतये वाजयन्तो रथा इव॥ ९.०६७.१७

वाजयन्तः- गतिकामाः। रथा इव। देववीतये- दिव्यानुभवाय। असृग्रन्- सृष्टाः ॥१७॥

ते सुतासो मदिन्तमाः शुक्रा वायुमसृक्षत॥ ९.०६७.१८

मदिन्तमाः- अतिशयेन तर्पकाः। शुक्राः- शुभ्राः। सुतासः- निष्पन्नाः। ते- रसाः। वायुम्- प्राणम्। असृक्षत- सृजन्ति ॥१८॥

ग्राव्णा तुन्नो अभिष्टुतः पवित्रं सोम गच्छसि। दधत्स्तोत्रे सुवीर्यम्॥ ९.०६७.१९

ग्राव्णा- स्थैर्यप्रतीकेन। तुन्नः- निष्पन्नः सन्। स्तोत्रे- मन्त्रे। सुवीर्यम्। दधत्- धारयन्। अभिष्टुतः- आभिमुख्येन वन्दितः। सोम- रस। पवित्रम्- भाजनं प्रतीकम्। गच्छसि ॥१९॥

एष तुन्नो अभिष्टुतः पवित्रमति गाहते। रक्षोहा वारमव्ययम्॥ ९.०६७.२०

एषः- अयं रसः। तुन्नः- निष्पन्नः। अभिष्टुतः- अभितः ईडितः। रक्षोहा- दुष्टघ्नः। अव्ययम्- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरमुपलब्धिस्थानमित्यर्थः। रसव्यञ्जकम्। रसस्य प्रवेशस्थानम्। रसतत्त्वस्य सुलभतया अवगमसाधनभूतम्। रसार्थयाचनसाधनभूतम्। रसक्रियम्।

Dr. Rangaji

रसावाप्तिसाधनभूतम्। रसावरणम्। रससंभक्तारम्। रसवर्धकम्। वारम्- वरणीयम्। पवित्रम्- पुनानं भाजनं प्रतीकम्। अति गाहते ॥२० ॥

यदन्ति यच्च दूरके भयं विन्दति मामिह। पवमान वि तज्जहि॥ ९.०६७.२१

अन्ति- अन्तिके। दूरके- दूरे च। यत्- या। भयम्- भीतिः। माम्। विन्दति- लभते। तत्- ताम्। पवमान- पुनान। वि- विशेषेण। जहि- नाशय ॥२१ ॥

पवमानः सो अद्य नः पवित्रेण विचर्षणिः। यः पोता स पुनातु नः॥ ९.०६७.२२

यः। पोता- पूयमानः। सः। नः- अस्माकम्। पवमानः- सोमः। अद्य- इदानीम्। नः- अस्मान्। विचर्षणिः- विशेषद्रष्टा सन्। पवित्रेण- शोधकेन प्रतीकेन। पुनातु- शोधयतु ॥२२ ॥

यत्ते पवित्रमर्चिष्यग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीहि नः॥ ९.०६७.२३

अग्ने- हे जातवेदः। यत्- या। ते- तव। अर्चिषि- तेजसि। अन्तः। पवित्रम्- शोधकशक्तिः। आ- समन्तात्। विततम्- विस्तृता अस्ति। तेन- तया। ब्रह्म- मन्त्रमयमस्मदुपासनम्। पुनीहि- पावय ॥२३ ॥

यत्ते पवित्रमर्चिवदग्ने तेन पुनीहि नः। ब्रह्मसवैः पुनीहि नः॥ ९.०६७.२४

यत्- या। अर्चिवत्- तेजोयुक्ता। ते- तव। पवित्रम्- शोधकशक्तिरस्ति। तेन- तया। नः- अस्मान्। पुनीहिः- पावय। नः- अस्मान्। ब्रह्मसवैः- मन्त्रयुक्तोपासननिष्पन्नैः। पुनीहि- शोधय ॥२४ ॥

उभाभ्यां देव सवितः पवित्रेण सवेन च। मां पुनीहि विश्वतः॥ ९.०६७.२५

Dr. Ranganji

देव- द्योतनशील। सवितः- आत्मसूर्य। पवित्रेण- शोधकेन भाजनेन प्रतीकेन। सवेन च- रसनिष्पत्त्यापि। उभाभ्याम्- एताभ्यामुभाभ्याम्। विश्वतः- सर्वतः। माम्। पुनीहि- पावय ॥२५॥

त्रिभिष्ट्वं देव सवितर्वर्षिष्ठैः सोम धामभिः। अग्ने दक्षैः पुनीहि नः॥ ९.०६७.२६

देव सवितः- आत्मसूर्यभूत। सोम- रस। त्वम्। वर्षिष्ठैः- वर्षकैः। त्रिभिर्धामभिः- भूर्भुवःसुवर्धामभिः। दक्षैः- त्वत्सामर्थ्यभूतैः। अग्ने- हे सर्वभूतहितक्रतो। नः- अस्मान्। पुनीहि ॥२६॥

पुनन्तु मां देवजनाः पुनन्तु वसवो धिया। विश्वे देवाः पुनीत मा जातवेदः पुनीहि मा॥ ९.०६७.२७

देवजनाः- देवताः। माम्। पुनन्तु- पावनं कुर्वन्तु। वसवः- दैवीसंपदः। धिया- चित्तधारणया। पुनन्तु। मा- माम्। विश्वे देवाः- सर्वा देवताः। पुनीत- पूतं कुरुत। जातवेदः- हे अग्ने। मा- माम्। पुनीहि ॥२७॥

प्र प्यायस्व प्र स्यन्दस्व सोम विश्वैभिरंशुभिः। देवेभ्य उत्तमं हविः॥ ९.०६७.२८

प्र प्यायस्व- प्रवर्धय। सोम- रस। विश्वैभिः- सर्वैः। अंशुभिः- किरणैः। स्यन्दस्व- प्रस्रव। देवेभ्यः- देवताभ्यः। उत्तमम्- श्रेष्ठम्। हविः- हव्यमसि ॥२८॥

उप प्रियं पनिप्नतं युवानमाहुतीवृधम्। अगन्म बिभ्रतो नमः॥ ९.०६७.२९

प्रियम्- प्रेमभाजनम्। पनिप्नतम्- मन्त्रान् शब्दयन्तम्। स्तुत्यर्थे पनिशब्दः। युवानम्- तरुणम्। आहुतीवृधम्- हव्यवर्धकं सोमम्। नमः- नमस्कारम्। बिभ्रतः- धारयन्। उप अगन्म- आगच्छामः ॥२९॥

अलार्य्यस्य परशुर्ननाश तमा पवस्व देव सोम। आखुं चिदेव देव सोम॥ ९.०६७.३०

अलाय्यस्य- आगन्तुः शत्रोर्यस्य। परशुः- आयुधं तीक्ष्णमस्ति। तम्। आखुम्- अवदारणकरम्। खनु अवदारणे। चित्- एव। ननाश- विनाशितवानसि। देव- द्योतनशील। सोम- रस। आ- समन्तात्। पवस्व- क्षर ॥३० ॥

यः पावमानीरध्येत्यृषिभिः सम्भृतं रसम्। सर्वं स पूतमश्नाति स्वदितं मातरिश्वना॥ ९.०६७.३१

यः। ऋषिभिः- सूक्ष्मदर्शिभिः। संभृतम्- निष्पादितम्। रसम्। पावमानीः- तस्य शोधकशक्तीश्च। अध्येति- उपास्ते। सः। मातरिश्वना- प्राणेन। स्वदितम्- स्वादूकृतम्। सर्वं- विश्वम्। पूतम्- पवित्रम्। अश्नात्- अनुभवति ॥३१ ॥

पावमानीर्यो अध्येत्यृषिभिः सम्भृतं रसम्। तस्मै सरस्वती दुहे क्षीरं सर्पिर्मधूदकम्॥ ९.०६७.३२

तस्मै। सरस्वती- चोदनाधिदेवता। क्षीरम्- पयो ज्ञानमित्याध्यात्मिके। सर्पिः- घृतं दीप्तिवेदनमित्याध्यात्मिके। मधु- पुष्पजम्। माधुर्यमित्याध्यात्मिके। उदकम्- जलं मूलशक्तिधारामित्याध्यात्मिके। दुहे- दोग्धि ॥३२ ॥

Dr. Rangaji